

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ELECTRONIC MEANS OF EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE

Покрасьон А.О., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Мартинюк К.М., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Серпутько А.Д., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання електронних засобів доказування у цивільному судочинстві, з'ясуванню місця електронних засобів доказування в доказовій діяльності у цивільному судочинстві. Наведено та проаналізовано законодавчі та доктринальні підходи до розуміння поняття «електронні докази». На підставі аналізу властивостей та специфіки електронних засобів доказування зроблено висновок про необхідність надання останнім самостійного статусу як окремого засобу доказування. Проаналізовано проблемні теоретичні та практичні аспекти використання електронних доказів у цивільному судочинстві. Серед основних проблем виокремлено такі, як відсутність нормативного визначення поняття «засоби доказування» та закріплення ознак електронних доказів, достатньо складна процедура надання доказів в електронній формі для ознайомлення особам, котрі беруть участь у справі, відсутність врегулювання на законодавчому рівні питання щодо засвідчення копій електронних доказів. Наголошено на тому, що визначення електронних засобів доказування через перелік останніх є неефективним і таким, що не відповідає потребам сучасності. Окрім того, доцільною та виваженою вважаємо необхідність дотримання концепції технологічної нейтральності під час визначення електронних засобів доказування та фіксування на законодавчому рівні не лише суто переліку останніх, але й закріплення специфічних властивостей таких засобів доказування. Зроблено висновок про доцільність передбачення у цивільному процесуальному законодавстві норм, котрі б детально та вичерпно регламентували процедуру розкриття доказів в електронній формі задля забезпечення реалізації прав осіб, які беруть участь у справі.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, доказування, електронний доказ, засоби доказування.

The article is devoted to the coverage of one of the current theoretical and methodological problems of modern civil proceedings, namely: the study of the peculiarities of the use of electronic means of proof in civil proceedings. The scientific article comprehensively and comprehensively investigates the place of electronic means of proof in the evidentiary activity in civil proceedings. Legislative and doctrinal approaches to understanding the concept of "electronic evidence" are presented and analyzed; their advantages and disadvantages are identified. Based on a comprehensive and systematic analysis of the properties and specifics of electronic means of proof, it was concluded that it is necessary to give the latter an independent status as a separate means of proof. The scientific article analyzes the problematic theoretical and practical aspects of the use of electronic evidence in civil proceedings. Among the main problems are the lack of normative definition of "evidence" and the consolidation of electronic evidence, a rather complicated procedure for providing evidence in electronic form to familiarize persons involved in the case, the lack of legal regulation of the certification of copies of electronic evidence. The article emphasizes that the definition of electronic means of proof through the list of the latter is inefficient and does not meet modern needs. In addition, we see the need to adhere to the concept of technological neutrality in the definition of electronic means of proof and fixation at the legislative level, not only the list of the latter, but also to consolidate the specific properties of such means of proof. The conclusion is made that it is expedient to envisage in the civil procedural legislation norms that would regulate in detail and exhaustively the procedure of disclosure of evidence in electronic form in order to ensure the realization of the rights of persons involved in the case.

Key words: civil proceedings, civil proceedings, evidence, electronic evidence, means of proof.

В умовах появи електронної комерції, інтенсивного поширення електронного листування та розвитку супутніх аспектів активного використання можливостей всесвітньої мережі Інтернет як одного із сучасних та доступних засобів комунікації закономірними постали поява та використання новітньої, так званої електронної форми існування інформації, котра може мати неабияке значення для цивільного судочинства.

Проблематика впливу інформаційних та цифрових технологій на правове регулювання цивільно-процесуальних правовідносин отримала своє відображення у працях таких науковців, як О.І. Антонюк, А.О. Воронюк, С.М. Гетманцев, О.В. Гусєєв, І.І. Демчишин, А.Ю. Каламайка, В.С. Петренко, Р.В. Пожоджук, М.В. Пушкар, С.А. Чванкіна, О.С. Чорний, Д.М. Цехан.

Варто констатувати, що сьогодні вже звичними є використання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та можливість подання процесуальних документів (позовних заяв, відзивів, заперечень, клопотань) в онлайн-режимі, участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Дієве використання здобутків науково-технічного прогресу стало нагальним питанням у цивільному судочинстві, і це, зокрема, стосується належного правового регулювання електронних засобів доказування [1].

Так, 3 жовтня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Цей Закон передбачив внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та, що не менш важливо, передбачив викладення в новій редакції Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України. З прийняттям названого Закону до процесуальних кодексів, в тому числі до ЦПК України, «були поміщені» норми, котрі містять єдині уніфіковані положення щодо доказів у цивільному, господарському та адміністративному процесах, а також запроваджено новий вид доказу – електронний доказ [2].

Слід акцентувати увагу на тому, що законодавче закріплення інституту електронних доказів саме в цивільному процесі було об'єктивною необхідністю, оскільки нині право використання електронних доказів можна охарактеризувати як один із ключових, основоположних інструментів для реалізації права на захист учасників кожної справи. Проте вважаємо за доцільне наголосити на тому, що в умовах стрімких законодавчих змін та неможливості, на жаль, судової практики одразу до них

приспосуватися більшість проблемних та дискусійних аспектів, пов'язаних із процесуальним порядком збирання, подання, оцінювання, використання електронних доказів, особливо допустимості, доказової сили електронних засобів доказування, потребує ґрунтовного наукового дослідження та виваженої законодавчої регламентації. Незважаючи на означені позитивні законодавчі зрушення, у юристів-практиків з'явилося чимало питань щодо можливості та допустимості використання як доказів інформації з вебсайтів (сторінок) у мережі Інтернет або такої, що міститься на електронних носіях [3].

Задля більш детального розкриття вибраної для дослідження проблематики і розуміння сутності та правової природи електронних доказів розглянемо законодавчі та доктринальні підходи (концепції) до розуміння поняття «електронні докази», юридичної природи останніх. Варто погодитися з А.Ю. Каламайко, який зазначає, що електронні засоби доказування включають електронні документи, але не обмежуються ними. Електронні засоби доказування як родове поняття включають їх окремі різновиди, серед яких варто виокремити файл, електронний документ та інформаційне повідомлення [4].

Слід відзначити, що чинне процесуальне законодавство містить визначення, закріплене у ч. 1 ст. 100 ЦПК України, відповідно до якого електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (в тому числі, текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі, в мережі Інтернет) [5].

Якщо звернути увагу на теоретичні та практичні проблеми використання електронних засобів доказування, то варто зазначити, що сьогодні використання електронних засобів доказування ще не отримало своєї досконалої законодавчої регламентації. Як зазначає А.Ю. Каламайко, чинне цивільно-процесуальне законодавство не містить єдиного уніфікованого визначення поняття «засоби доказування», а тільки, на жаль, містить їх вичерпний перелік, що не підміняє собою відсутність визначення, офіційного тлумачення зазначеного поняття. Беззаперечно, нині електронні пристрої можемо віднести до таких носіїв інформації, які невинно та інтенсивно розвиваються. У зв'язку із зазначеним вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що законодавчі положення, які спрямовані на регламентацію якоїсь окремої конкретної технології, дуже швидко «ризикують» опинитися під загрозою дезактуалізації. На жаль, останні тенденції підвищують ці ризики, адже законодавець не встигає за розвитком електронних технологій, що надалі створює прогалини, колізії у правовому регулюванні збирання, подання, оцінювання електронних доказів, що має своїм наслідком визнання останніх недопустимими і перешкоджає прийняттю справедливого, об'єктивного, обґрунтованого рішення у справі. Наприклад, перфокарти та перфоплівки, дискети, магнітні плівки вже давно не використовуються та втратили свою практичну актуальність, але, як свідчить практика, усі перелічені засоби використовуються науковцями під час формулювання визначень носіїв доказової інформації [6, с. 15–16].

Враховуючи вищевикладене, ми можемо дійти цілком логічного висновку, що визначення електронних засобів доказування через перелік останніх є неефективним та таким, що не відповідає потребам сучасності. Окрім того, доцільною та виваженою вбачаємо необхідність дотримання концепції технологічної нейтральності під

час визначення електронних засобів доказування та фіксування на законодавчому рівні не лише суто переліку останніх, але й закріплення специфічних властивостей таких засобів доказування.

Розкриваючи питання характерних ознак електронних засобів доказування, вважаємо за доцільне навести точку зору А.Ю. Каламайко, який у своїх наукових працях виокремлює такі ознаки, як неможливість безпосереднього сприйняття інформації, що обумовлює необхідність використання технічних та програмних засобів для одержання відомостей; наявність технічного носія інформації; можливість легко змінювати носій без втрати змісту; відсутність поняття оригіналу електронних засобів доказування з огляду на повну ідентичність електронних копій; наявність специфічних «реквізитів», так званих метаданих, тобто інформації технічного характеру, яка закодована всередині файлів [4].

Наступною проблемою, яка пов'язана з використанням електронних доказів, є те, що достатньою складною є процедура надання доказів в електронній формі для ознайомлення особам, котрі беруть участь у справі. У зв'язку з наведеним вважаємо за доцільне передбачити у цивільному процесуальному законодавстві норми, котрі б детально та вичерпно регламентували процедуру розкриття доказів в електронній формі.

Окрім того, вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що просте роздрукування електронного документа не може вважатися електронним доказом, а є тільки копією останнього, котра не містить більшості реквізитів електронного документа, а щодо нетекстової інформації роздрукування взагалі є неможливим, тому для надання доказів для ознайомлення іншим особам необхідна окрема процедура. Фактичні дані щодо обставин справи часто існують в електронній та паперовій формах, і та ж сама або схожа інформація може існувати в обох формах. Зображення, наприклад, можуть існувати у вигляді друкованої копії або в електронній формі. У зв'язку з розмаїттям електронних форм існування інформації вбачається необхідним впровадження обов'язку для сторони, яка надає інформацію в такій формі, перетворити її на розумно доступну для використання [6].

Як ми вже зазначали, чинний ЦПК України містить визначення поняття електронного доказу. Незважаючи на це, як свідчить практика, в осіб, які беруть участь у справі, досить часто виникають труднощі під час подання електронних доказів до суду [5].

Наприклад, ЦПК України містить положення про те, що електронні докази мають бути подані в оригіналі або в електронній копії, котра підлягає посвідченню електронним цифровим підписом (чи в іншому порядку, встановленому законом), або в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом [5].

Водночас законодавство не передбачає порядку посвідчення електронних копій. Аналогічна проблема наявна в контексті дотримання належного порядку посвідчення паперових копій електронних доказів. Так, наприклад, неможливим є посвідчення відео- або звукозаписів як різновидів електронних доказів, що зумовлено тим, що останні об'єктивно не можуть бути виражені в паперовому вигляді, а посвідчити їх електронним цифровим підписом неможливо.

Таким чином, до врегулювання на законодавчому рівні питання щодо засвідчення копій електронних доказів у сторін судового провадження буде існувати можливість подати електронні докази тільки в оригіналі. Однак порядок такого подання теж чітко не врегульований, тому залишається актуальним питання про те, що саме може вважатися оригіналом електронного доказу. Як наслідок, у суду можуть виникнути питання щодо допустимості та оцінювання зазначених доказів. Окрім того, через відсутність чіткого визначення поняття «оригінал електро-

ного доказу» можуть виникнути сумніви щодо допустимості останнього, який був скопійований на компакт-диск або інший носій інформації, адже в такому разі доказ може бути розцінений як електронна копія, а не оригінал.

Варто також відзначити, що, крім проблеми прийняття судом електронного доказу, на практиці виникає проблема з безпосередньою демонстрацією цього доказу в ході судового процесу, ознайомленням з його змістом усіх учасників судового процесу. До числа цих способів можна віднести демонстрацію доказу за допомогою технічних засобів у залі судового засідання. Як правило, для здійснення цих дій потрібні персональний комп'ютер з підключеними до нього звуковими колонками, відповідне програмне забезпечення, що дає змогу відкривати або відтворювати необхідні файли; надання у ході судового засідання самостійно складеного стороною, що надає доказ, протоколу огляду, у якому детально описано хід і результати огляду електронного доказу (протокол огляду електронних доказів повинен докладно описувати доказове значення відомостей, що містяться в електронному документі); надання у ході судового засідання офіційних відомостей оператора, провайдера інтернет-послуг з відповідним додатком у вигляді електронного носія інформації, що безпосередньо містить відомості і документи, які мають доказове значення [5].

Принагідно звернути увагу на те, що віднесення електронних доказів до одного з уже наявних засобів доказування автоматично приводить до поширення на них добре відомих та відпрацьованих процедур збирання, дослідження та оцінювання цього виду засобів доказування. Судова практика повинна лише адаптуватись до деяких особливостей, пов'язаних зі специфікою електронних доказів. Водночас виокремлення електронних доказів до самостійної групи означає необхідність створення для них спеціальної групи правових норм, які повинні пройти

апробацію судовою практикою та лише з часом можуть довести свою ефективність. Як свідчить практика, будь-які кардинальні зміни законодавства, поява нових правових інститутів завжди приводять до неузгодженості судової практики їх застосування та, як наслідок, порушення принципу юридичної визначеності [7].

Так, суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Надія Стефанів наголосила на тому, що саме судді виконують ключову роль під час оцінювання електронних доказів, саме від їхньої компетенції та правильного рішення залежить, чи буде окремий електронний доказ відігравати провідну роль у вирішенні конкретної справи. Вона переконана в тому, що суддя має розуміти, що таке диск, відеофайл, аудіозапис, цифровий документ, адже суддям необхідно мати практичне розуміння технології, яка лежить в основі електронного доказу [8].

Таким чином, на підставі вищевикладеного доходимо висновку про те, що законодавче закріплення права сторін цивільного процесу використовувати електронні засоби доказування є правильним кроком законодавця, який відповідає сучасним тенденціям. Проте, враховуючи відсутність усталеної практики щодо оцінювання електронних доказів стосовно їх допустимості, судді досі обережно ставляться до їх використання у доказовій діяльності, тому для сучасної науки цивільного процесу актуальним залишається питання визначення особливостей процедури подання, дослідження та оцінювання електронних засобів доказування. Окрім того, законодавець має забезпечити визначення певних правил (засад) для їх використання в процедурі доказування в цивільному процесі. Водночас виникає потреба належного тлумачення наявних матеріальних і процесуальних норм та дослідження практики їх застосування з урахуванням особливостей електронних засобів доказування в цивільному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дяченко С.В., Шевчук В.Р. Електронні засоби доказування в цивільному процесі. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/232417-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-542927-1-10-20210709.pdf (дата звернення: 19.01.2022).
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (Розділи 1–3) від 3 жовтня 2017 року № 2147-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 19.01.2022).
3. Петренко В.С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1\(1\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1(1)_29) (дата звернення: 19.01.2022).
4. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. URL: <https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/15574/1/doc20.pdf> (дата звернення: 19.01.2022).
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 19.01.2022).
6. Каламайко А.Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 ; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.
7. Чванкін С.А. Електронний доказ як засіб доказування в цивільному процесі. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/749/1085> (дата звернення: 19.01.2022).
8. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1202347> (дата звернення: 19.01.2022).